

IN MARGINE

DE KONING VAN NAVARRA IN DE ABELE SPELEN

In twee van de vier abele spelen — *Gloriant* en *Lanseloet van Denemerken* — wordt melding gemaakt van een *coninc van Averno*. In een eerder artikel in dit tijdschrift hebben we beargumenteerd dat de auteur hiermee doelde op de koning van Navarra en niet op een koning van Auvergne, zoals meestal wordt aangenomen. Op grond van uiteenlopende bronnen hebben we laten zien dat het Middelnederlandse *Averno* niet alleen betrekking kan hebben op Auvergne (in het huidige Frankrijk), maar ook op Navarra (in het huidige Spanje). In de abele spelen verdient de tweede interpretatie volgens ons de voorkeur, omdat Navarra in de Middeleeuwen een koninkrijk was, in tegenstelling tot Auvergne.¹ Willem Kuiper reageerde hierop. Hij schaaft zich achter de dubbele interpretatiemogelijkheid van *Averno*, maar vindt dat we bij onze identificatie van de *coninc van Averno* als koning van Navarra te veel zijn uitgegaan van onze twintigste-eeuwse logica.²

We doen een nieuwe poging om ons standpunt te verduidelijken. In tegenstelling tot Kuiper willen we daarbij een duidelijk onderscheid maken tussen hetgeen de auteur kan hebben bedoeld en wat daarvan bij het publiek zal zijn overgekomen. Om met het eerste te beginnen: het blijft opvallend dat *Averno* in twee van de vier abele spelen voorkomt. Ook in het licht van de discussie omtrent het auteurschap van de abele spelen is dat veelzeggend. In beide teksten wordt erbij gezegd dat het om een koninkrijk gaat. Op het niveau van de auteur(s) duidt dit op een bewuste keuze. Nu suggereert Kuiper dat middeleeuwse dichters hun hand er niet voor omdraaiden om in literaire werken verafgelegen landstreken te bevorderen tot koninkrijk en dat zoets ook met Auvergne kan zijn gebeurd. Om zijn zienswijze te illustreren verwijst hij naar het in middeleeuwse teksten veel voorkomende „koninkrijk Friesland”. Daarmee raakt hij evenwel aan een vrij uitzonderlijk geval. Inderdaad komt in talrijke *chansons de gestes* een Fries koninkrijk voor, maar in zekere zin gaat het daarbij om een middeleeuwse realiteit. Uit tal van bronnen (ook niet-literaire)

¹ W. van Anrooij & R. Sleiderink, „Averno, Auvergne en Navarra. Over de betekenis van een geografische aanduiding”, in: *Spiegel der Letteren* 38 (1996), p. 185-188. Onze interpretatie is overgenomen in H. van Dijk (ed.), *Lanseloet van Denemerken. Een abel spel*. Amsterdam, 1995, p. 26 n. 10. Onze bewijslast is overigens aanzienlijk ruimer dan Van Dijk suggereert.

² W. Kuiper, „Van ‘Averno’ naar ‘Denemerken’. Waarheen en hoever?”, in: *Spiegel der Letteren* 39 (1997), p. 291-297.

blijkt immers dat veel middeleeuwers van mening waren dat Friesland in een ver verleden een koninkrijk was geweest.³ Trouwens, zelfs moderne historici als E.H.P. Cordfunke en F.W.N. Hugenholtz sluiten dat niet uit.⁴

Is het mogelijk dat er een middeleeuwse traditie heeft bestaan waarin Auvergne als koninkrijk werd opgevat? Interessant in dit verband is een door Kuiper in een noot (p. 294, n. 10) gesignaleerde plaats in Maerlants *Spiegel historiael* waarin sprake is van koning Bituitus van *Abierne*.⁵ *Abierne* moet volgens hem worden opgevat als een „verlezing van Aluerne, d.i. Alverne”, hetgeen Maerlants vertaling zou zijn van *rex Arvernorum* (en niet *rex Avernorum* zoals Kuiper citeert). Waar Vincentius van Beauvais spreekt over een koning van de Arvernen — een Gallische stam die zich ophield in de omgeving van het huidige Auvergne — zou Maerlant de stap hebben gezet naar een koninkrijk Auvergne.

Of Kuipers verklaring van *Abierne* steek houdt, valt nog te bezien. Maar zelfs als hij hier gelijk heeft, dan nog lijkt het weinig aannemelijk dat de auteur van de *Gloriant* en de *Lanseloet van Denemerken* aan Auvergne heeft gedacht. Uit de context waarin de *coninc van Averne* ter sprake wordt gebracht, blijkt dat het hem ging om een positieve associatie: Sanderijn is er trots op dat haar vader bij deze koning in dienst is geweest en Gloriant zou zich zo'n schoonvader mogen wensen. Welke associatie was nu het meest waarschijnlijk? Dacht de auteur aan een Gallische aanvoerder die roemloos ten onder ging in de strijd tegen de Romeinen of dacht hij aan een koning van Navarra? Het laatste, dunkt ons. Zeker vanaf de vroege veertiende eeuw genoot het koningshuis Navarra in onze streken veel aanzien. De koningen waren geparenteerd aan het geslacht van de Brabantse hertogen.⁶ In de tweede helft van die eeuw was koning Karel II van Navarra bovendien spraakmakend, zoals Barbara Tuchman in haar *Distant mirror* heeft beschreven. Minstrelen uit Navarra reisden naar Brabant en omgekeerd togen Brabantse speellieden richting Navarra.⁷ Naar de koning van Navarra (veelal gespeld als *Averne*) werd verwezen in wapenboeken, kronieken, rekeningen en dergelijke. *Averne* was meer dan een „verre” naam. Niet alleen de auteur, ook het publiek zal

³ Vgl. A. Janse, „De ‘Groot-Friese gedachte’. Achtergronden van de Hollandse expansie in Friesland, tot het midden van de veertiende eeuw”, in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke & F.W.N. Hugenholtz (red.), *Holland in wording. De ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw*. Hilversum, 1991, p. 143-161, vooral p. 160.

⁴ E.H.P. Cordfunke & F.W.N. Hugenholtz, *Gravin Petronilla van Holland ca. 1082-1144. Holland in het begin van de 12e eeuw*. Zutphen, 1990, p. 15-32.

⁵ M. de Vries & E. Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's «Spiegel historiael»*. Leiden, 1863, 3 dln., 1e partje, bk. 5, kap. 58, vs. 4.

⁶ Vgl. D. Schwennicke, *Europäische Stammtafeln*. Neue folge, dl. 2, Marburg, 1984, Tafel 13.

⁷ R. Sleiderink, „Pykini's parrot. Music at the court of Brabant”, in: B. Haggh, F. Daelemans & A. Vanrie (red.), *Musicology and archival research*. Brussel, 1994, Extranummer Archief- en Bibliotheekwezen in België 46, p. 358-391 vooral p. 379 n. 65 en p. 385 n. 92.

Averne als Navarra hebben opgevat, al valt natuurlijk niet uit te sluiten dat het voor sommigen slechts om een naam ging. Een dergelijk voorbehoud geldt trouwens voor veel informatie in allerlei teksten van alle tijden.

Maar hoe zit het nu met de afstand die Sanderijn te voet moest afleggen nadat ze Lanseloet had verlaten? Na eerst *Denemerken* te hebben geëmendeerd tot La Marche — op welke gronden? — impliceert Kuiper dat zijn interpretatie van *Averne* als Auvergne als voordeel heeft dat Sanderijn snel op de plaats van bestemming is, Auvergne grenst immers aan La Marche. Hier ontbreekt iedere overtuigingskracht. Om te beginnen vormt het overbruggen van aanzienlijke afstanden in de abele spelen geen enkel probleem, net zo min als bijvoorbeeld in de ridderromans uit de dertiende en veertiende eeuw. Sterker nog: in *Lanseloet van Denemerken* komen enkele signalen voor waaruit kan worden afgeleid dat Sanderijn lang onderweg denkt te zijn (vs. 341 en vs. 352). Verderop zegt ze verdwaald te zijn en niet te weten waar ze naartoe moet gaan (vs. 425-429; vgl. tevens vs. 449). Reinout heeft bijna een jaar nodig (vs. 654) voordat hij Sanderijn heeft opgespoord. Hij is zo lang onderweg dat hij Lanseloet bij thuiskomst voor kan spiegelen dat hij in *Afrika* (vs. 849) is geweest. Bovendien, en dat is nog veel belangrijker, nergens in de tekst staat dat Sanderijn naar haar vader, laat staan naar haar vader in *Averne* reist.⁸

Hoewel het middenstuk van Kuipers artikel — waarin hij aandacht besteedt aan de verklaring van de term *Avalois* — in zekere zin los staat van de hier besproken kwestie, willen we er toch een kanttekening bij plaatsen. Ook hier maakt Kuiper uitsluitend gebruik van literaire bronnen, waardoor op zijn minst het gevaar van eenzijdigheid bestaat.⁹ Ons betoog is daarentegen gebaseerd op een gevarieerd aanbod van literaire en historiografische teksten, op heraldische en archivalische bronnen.

WIM VAN ANROOIJ, REMCO SLEIDERINK
(Rijksuniversiteit Leiden)

⁸ Als ze wel naar haar vader zou zijn gereisd, dan impliceert de tekst geenszins dat haar vader in *Averne* te vinden zou zijn geweest. Hij *diende* (verleden tijd) onder de koning van *Averne*. Het dienstverband had kennelijk een tijdelijk karakter, zoals dat in de veertiende eeuw bij rondreizende ridders wel vaker het geval was.

⁹ *Avalois* is een vaker voorkomende term in de ridderwereld. In het wapenboek Bigot (1254) worden ridders aangeduid als *Allemons*, *Ruyer*, *Holandois*, *Avelois* etc. (ed. R. Nussard. Paris, 1985). Kuipers identificatie „Holland” (p. 293) is dus problematisch. Hier komen ook meteen de *Ruyer* [Ruwieren] voor. Kuiper verklaart deze term, op gezag van het *MNW*, als „bewoners van het Ruhrgebied” (p. 293 n. 7); dat deze verklaring te beperkt is, kan men nalezen in W. van Anrooij, *Spiegel van ridderschap. Heraut Gelre en zijn ereredes*. Amsterdam, 1990, NLCM 1, p. 67-77.